



ההתיישבות העובדת בהתגייסות לצבא הבריטי החלק הציבורי והתרומה האישית

חובב צפריה – ארכיון כפר ביל"ו



צבי קנצן
מנכ"ר ביל"ו

חיילי הגדוד הראשון בדרך הביתה נפרדים משער הניצחון בפריז

הרקע ההיסטורי

בסוף 1939 עם הכרזת המלחמה, הכריזו **המוסדות הלאומיים** (*) של היישוב היהודי על מפקד שיביע את נכונות היישוב להתגייס למלחמה באויב הגרמני. היה זה משה שרת (אז - משה שרתוק), ראש המחלקה המדינית בסוכנות היהודית, שיזם את התוכנית לגיוס המוני לצבא הבריטי.

במפקד של כל בני "היישוב" בגילאי 18 – 50, התפקדו 136,043 גברים ונשים, כמעט שליש מכלל "היישוב" (כ-430,000 נפש), וזאת למרות שמרות המוסדות הלאומיים לא הייתה מלאה. 85,781 מתוכם היו גברים ו- 50,262 נשים. 36,160 גברים הביעו נכונות להתגייס לצבא הבריטי (עוד 39,540 הביעו נכונות להתגייס לשמירה והגנה במסגרת "היישוב"; עוד 11,290 למשימות משקיות. בפועל התגייסו לצבא הבריטי כ-30,000 מתנדבים.

בן-גוריון הכריז ב - 12.9.1939, ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה, בתל-אביב: **"עלינו לעזור לצבא כאילו לא היה ספר לבן, ועלינו להילחם בספר הלבן כאילו לא הייתה מלחמה."**

הראשונים שהתגייסו לצבא הבריטי היו 12 חיילים, אשר כבר ב-7 בספטמבר 1939 – שבוע ימים לאחר פרוץ המלחמה – התגייסו להפעלת סוללת תותחים אנטי-אווירית במפרץ חיפה, להגנה על בתי הזיקוק ועל נמל חיפה – הנמל עמוק המים היחיד בארץ ישראל.

בשלהי 1939 ובשנת 1940 התגייסו מתנדבים לחיל החפרים, לחיל הרגלים וליחידות נוספות, ובקיץ 1941 הסתיימו הספקות. הצבא הגרמני תקף את ברית המועצות והיה במדבר המערבי בדרכו לכיבוש תעלת סואץ – עורק החיים של האימפריה הבריטית.

ולכן הכריזו בספטמבר 1941 המוסדות הלאומיים על צו גיוס של רווקים מגיל 20 עד 30 ונקטו אמצעים נגד המשתמטים ממילוי הצו. הבריטים ניסו לגייס יהודים וערבים לפלוגות מיוחדות ולנטרל בכך את החסרונות שראו בגיוס יחידות עבריות הומוגניות, אך ללא הצלחה רבה.

(*) המוסדות הלאומיים - המוסדות שהקימה התנועה הציונית בירושלים בתקופה שקדמה להקמת מדינת ישראל ושכללו: ההסתדרות הציונית העולמית, הסוכנות היהודית, הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, אסיפת הנבחרים, הועד הלאומי, הרבנות הראשית.

ההתנדבות בצבא הבריטי - גיוס נשים

רקע

גיוס נשים לצבא בכלל, ולצבא זר בפרט, היה תקדים בהיסטוריה היהודית. בהיעדר עצמאות מדינית, גברים יהודים שירתו בצבאות המדינות שבהן הם חיו, אבל נשים יהודיות לא שירתו מעולם בצורה מאורגנת בצבא כלשהו. מלחמת העולם השנייה הייתה הפעם הראשונה שנשים יהודיות לבשו מדים ועזבו את הבית כדי להגן עליו ולסייע לעם היהודי ממרחקים. (כתבה ענת גרניט-הכהן - בספר "אישה עבריה אל הדגל", 2011).

המגויסות מהיישוב שירתו בשני כוחות צבאיים בריטיים: 3888 בחיל העזר של צבא היבשה (ATS), ו-831 בחיל העזר של חיל האוויר (WAAF). בסך הכול שירתו בצבא הבריטי כ-4700 מגויסות ובתוכן 120 אימהות (ענת גרניט-הכהן).



1943
אלנה



1943

שרה יואב מניר דוד



לירת השירות הציקרית שלהן הייתה כאלור המלח התכוון - הציקר במצרים ובארץ ישראל ומקצתן בסוריה ולבנון. בשלהי שנת 1944, כאשר לירת הפחיתה עברה לאירופה, הוצעו כ-400 חויפות מארץ ישראל לשרת באיטליה ובאוסטריה.

רחוב היקוים במאסק. הייל לם
לפניך ארגון צלילים אלוהיים
בהולדתם, הלצא-הביט' עסקו הכרה
לם בציוני, "ההגנה" "הפולחן"



Auxiliary Territorial Service of the Middle East Forces



הבנות רינה שפמן מימין וציפורה כראי משאל - מכפר יחזקאל



הבוארות הראשונות של קורס הסמלות ב - ATS בינואר 1942



התצמלות בוקר באחנה צריפין קורס סמלות 1941



נהגת אמבולנס ציפורה כראי מכפר יחזקאל - בתה של המשוררת אנדה אימיר



רות רביה מקיבוץ דורות, במצרים 1943



חופשה בקהיר השניה משאל רינה שפמן השלישית הדסה רבינוביץ שכיר והרביצית נצמי אייבר - בנות מכפר יחזקאל



הבוארות של קורס נהגות ATS בצריפין (סרפנד) 1942



כורצות מלפנים משמאל רותה פלוישר, **ציבורה שחר** מתא
 צדשיט, אלה קליין, אלה שטרקלר, אסתר בן שבת (צומדת)
 ממסחה, לידה משמאל (צט צניבה) צומדת נצחיה טויט
 מירושלים, משמאלה צומדת אביבה דיין (אפן) מנהאל. מחנה
 מינה במצרים - צילמה אריקה שרון



ליד משאית. מלפנים ומימין צומדת לונה אלצנר
 אבית חנן הדסה שפיר מכפר יחזקאל וחווה ומאחור
 מימין שוש ילין מירושלים ומשמאל **אריקה שרון**



בתמונות, סיפוריה של נצרה,
אריקה שרון שהצליחה בעזרת
 עליית הנוצר להימלט
 מארמניה הנאצית לארץ
 ישראל בטרם פרוץ מלחמת
 העולם השנייה,
 ובשנות המלחמה התנדדה
 לשרת בצבא הבריטי היחידת
 ההובלה של ה-ATS בה שרתו
 בנות מארץ ישראל.



במחנה מינה במצרים החיילות סורגות - צילמה אריקה שרון

תרומה נוספת שבאה גם
 ממאגר התמונות של נדה מן
 מארחביה (מאתר
 "ביתמונה"), היא של צבורה
 שחר מתא צדשיט



שוירת טיפוס משמאל
 אלה קליין ומימין
 רוחקה קוריס
 מהלפוריה - צילמה
 אריקה שרון

נציאות לשהט האחיות



מלכה לייפנר רונן
 אחות, אחות ב-
 ATS
 במצרים 1943

מלכה רונן שמאלי,
 אחות בבית"ח בבארי
 איטליה 1944



כבוד החברה לרה וקסר
 נצוגת פוליתל אחתות פליטי ולראו ב'אטליה'!

פחורים, בחוק פברואטי, פגזמורג, בוג הספר
 אלה חברי מוצר פגרות הסט-צ'ינגיב מהכנים
 אותך ברבה אהיה אנלואוק.
 אני תקופ אהבה לחייך ולבתו. בהצחה
 ופולטר אלה מילאיות אהבך ממולאוק אטיבה.
 אני מודריכוס את עצרשך פמולחפג אזה/פול.
 פברבולית ותקבלו את הכרולתו: פברספ טר. אנאוו

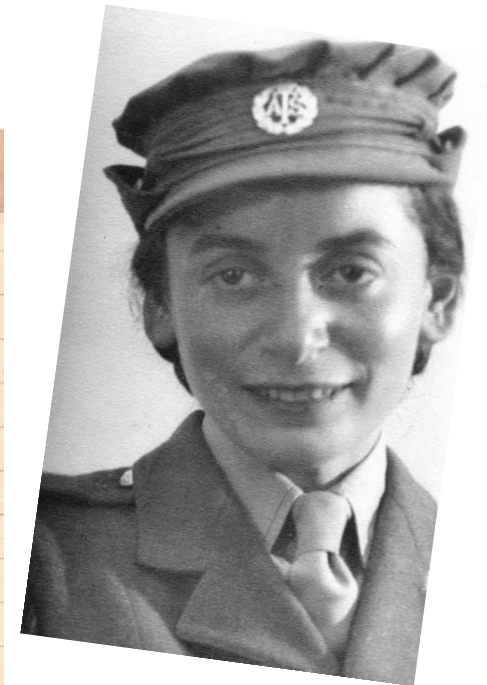
בכבוד רב:

ראל מוצר פחורים: גילוף
 מופלג בוג-ספר: רה זלע קעל

מופל ספרית פחורים: צ'ינגי - מניג ארפ-הקבול: מ'רע' צ'ינגי

סניטה צ'ינגי, נכ אמילן טל מולדפ אילג

ספריית המזנה פט-צוריה
 CAMP LIBRARY ST. CESAREA



שרה וכסלר התאייסה
 מדאניה ב' ATS-א כאחות.
 האיצה לאיטליה ונשאה
 סט לטפל בשארית
 הפליטה.

האיטליה הכירה ונישאה
 לישראל פושארנד, (אפי
 ההרכה מ - 1946).

עם סיום העבודה באיונט
 חזרו לקיבוץ דאניה ב'.

ההתנדבות לצבא הבריטי - גיוס הצבאים

המתנדבים באו מכל גווי הקשת החברתית, הכלכלית והאידיאולוגית של היישוב היהודי, אך ההתנדבות הייתה כרוכה בוויכוחים הפוליטיים שרווחו אז ביישוב.

ראשית, כבר בשנת 1940 הוגשה לבריטים הצעה של וויצמן ומנהיגי הסוכנות, לשיתוף פעולה נרחב בתחום הצבאי, על ידי הקמת כוח צבאי בן 50,000 איש במסגרת גג בריטית, בהיקף ובעצמה גדולים יותר משהיו אז לארגון ה"הגנה", תוך גיוס יהודים בחוץ לארץ למען ארץ ישראל (יואב גלבר, "מקומה של ההתנדבות לצבא הבריטי במדיניות הציונית והיישובית, 1939-1942"). ההצעה נדחתה כי הבריטים באותה תקופה לא רצו לפגוע בערבים במזרח התיכון, למרות שהמופתי כבר פגש בהיטלר לצורך שת"פ.

היה גם עימות חמור עם ממשלת בריטניה ומדיניות "הספר הלבן" שלה, מסמך שהגביל את העלייה לארץ ואת רכישת הקרקעות בה. ובנוסף, מאחר שהצבא הגרמני בפיקודו של הגנרל רומל, עמד בשערי מצרים, היו שהעדיפו לדאוג לכוח אדם להגנה ישירה על היישוב עצמו.

בזמן המגעים עם הסוכנות היהודית הכינה מפקדת הצבא הבריטי בארץ ישראל את עצמה לאפשרות של ביצוע גיוס עצמאי ותוך פנייה במישרין לישוב והסבר על חייל העזר "חייל החפרים", כחלק אינטגרלי מהצבא, היתה לו בכל הנוגע לתנאי שרות, מדים, סמלים, וסיכויי קידום.

פעילות זאת הביאה ל - 1500 מגויסים התייצבו כבר בתחילת 1940 לצבא הבריטי למרות ההסתייגויות של היישוב המאורגן.

"רבים" מהיישוב המאורגן ניסו להסביר את המצב הכלכלי בארץ כגורם העיקרי להתגייסות המיידית בתחילת המלחמה 1939-1940 לחיל החפרים, אבל שני סוגי מתנדבים בלטו בגיוס הזה: "עולים חדשים שהגיעו לארץ זמן קצר לפני המלחמה כאשר רבים מהם, או בני משפחותיהם, הספיקו לטעום טעמו של דיכוי נאצי לפני עלייתם ארצה, והייתה להם מוטיבציה חזקה להתמודד עם הנאצים בכל דרך אפשרית, ולנקום. אחרים, היו בעלי נטייה חזקה לצבאיות, פרי חינוך, והם חיפשו בגיוס ובפעילות הצבאית ביטוי לאישיותם (מספריו של יואב גלבר על תולדות ההתנדבות)".

צריך לציין גם, מבלי להיכנס לפרטים, שהמתגייסים באותה תקופה, בהתיישרות העובדת, הוחרמו מבחינה חברתית, סולקו מארגון ההגנה, ואפילו גורשו ממישקיהם.

היו גם רביזיוניסטים וחניכי בית"ר, שגם בתנועתם הייתה ההתגייסות בלתי מקובלת באותה העת, והעמדה הרשמית הייתה כי יש לצפות להקמת צבא יהודי ולא לדחות את הקץ, ולהתגייס בלי משמעת תנועתית.

אבל, בקיץ 1941, עם התקדמות הגרמנים לכוון תעלת סואץ, הסתיימו הספקות, והתעוררה מחדש התביעה להתגייס, בצורה המונית, לצבא הבריטי. בינואר 1942 החל גיוס מתנדבים וביוני 1942, לקראת הקרב המכריע באל-עלמיין הכריזו המוסדות הלאומיים על צו גיוס מלא.



המתגייס האולטימטיבי - מקבלת הקיטבא, התאמת האבוס, והפיכתו לחייל ראלי
הפאזה הפאשתינית של האפס - הכינוי של הפאזות האדוד הראימנט המלכותי של
קנט המלרחת שחנה בארץ - The Royal East Kent Regimen.

השירות הצבאי היה במגוון החילות והיחידות שאליהם התנדבו בני היישוב. הוא כלל את היחידות הבאות:

- חיל החפרים,
- חיל ההנדסה,
- פלוגות התובלה,
- חיל הרגלים במסגרת פלוגות ה"באפס" שהפכו ב-1944 לחטיבה יהודית לוחמת (הבריגדה),
- חיל החרושת,
- חיל הקשר
- חיל עזר לנשים,
- חיל התותחנים,
- חיל הציוד,
- חיל רפואה,
- חיל המודיעין,
- יחידות קומנדו,
- חיל האוויר המלכותי,
- הצי הבריטי,
- הצנחנים.

משה מוסנלון
 מנצן, אט צורק
 הציתון לחייל
 ואת נהג מסאית
 עם סמל מנן
 דוד וסמות יאדיו
 בעברית: דבורה
 (לימים צומר),
 כן ואיורא



יוסקו שורץ, חביבה ריוק, אברי
 שיזר מקיבוץ מצנית. האברים
 אברי אדה, וחביבה ריוק לצנחנים



יומבו, אד צרפלי, יצקה לוני, יצחק ליבוביץ,
 חייט יצקובסון, וסמאל פומרנץ - ממאויס
 אשדות יצקה אבאס



מתנדבי קיבוץ אאלוניט בין אנשי המחלקה הצרמנית

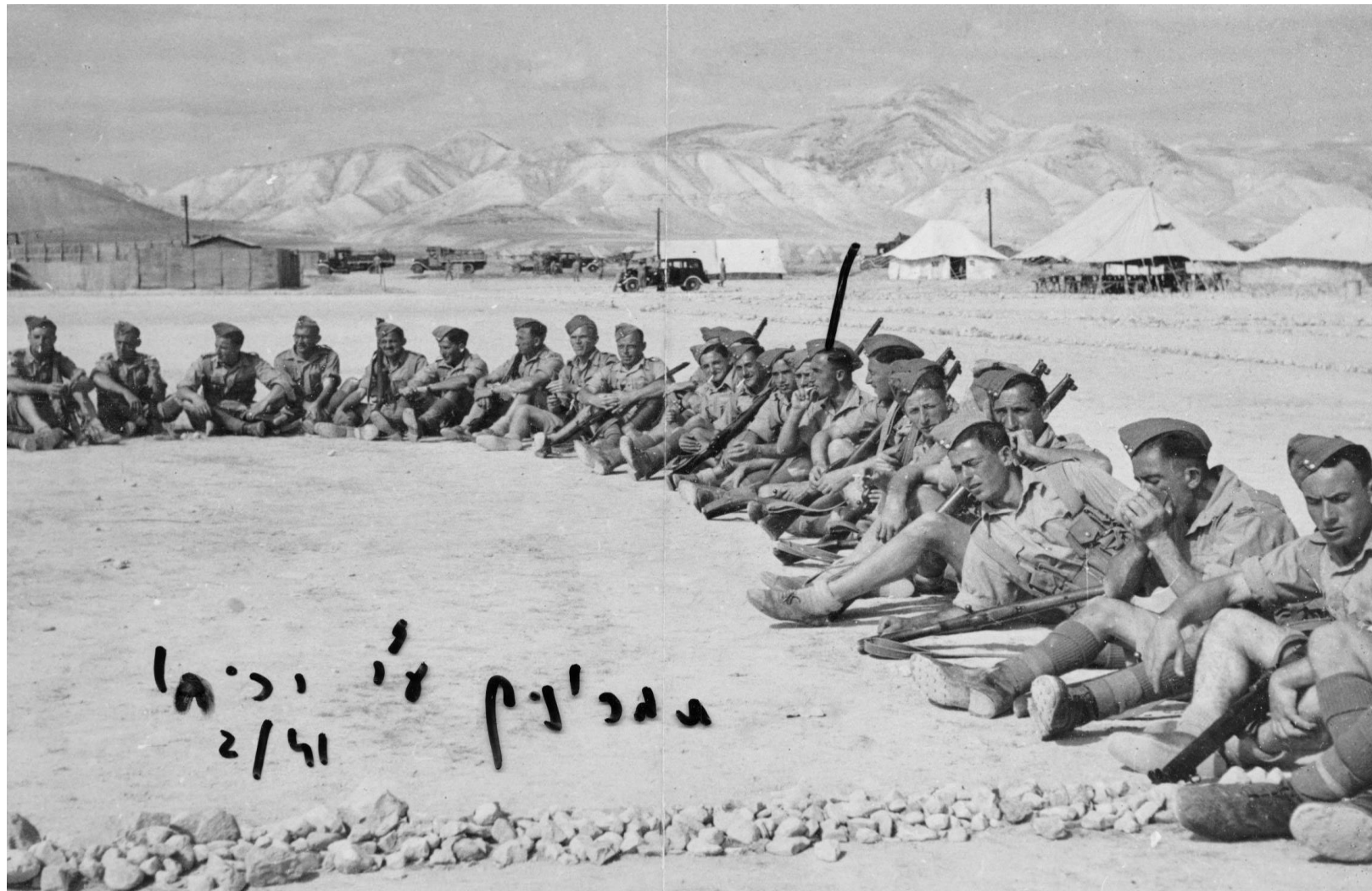
ישראליק טל,
 ואליק פוקסמן,
 מאאר טוביה,
 בטוילת בתל
 אביה 1943
 מהבאפס אאדוד
 השני



ראובן וויר אטירת צבי שני מימין



ששה מצנחני היישוב, צומדים מימין: ראובן
 דפני מצין אה, צדוק דורון, אבא ברדיצ'ב.
 יושבים: שריקה ברורמן משמיה, אריה
 פיכמן ממצאן, וחביבה רייק ממצנית.



גבעות צ'י יוכיאל
 2/4

תחרונים של ראשוני מאוסי האפס
 באלור יריחו ב 1941 - באדיבות ארכיון נצן



צילום מסיום מבדקי הקצונה, ממערה אקהיר 1943. הקצינים הם מהצבא הסקוטי שנהלו את הקורס. צומד שני מימין אפרא פורת מקיבוץ מעברות, 5 מימין-אהרון יריב, יושב מימין מרכזי מקלף.



מייל אוריאל
קנר מקיבוץ
רוחמה שנת
ברומניה 1943



חילוי הבריגדה מנהל, צבי בצה, דב אבידה,
בנימין לרחי לא מלוהה וצודד ליברמן, כורצית
צמוס הורביץ לוריק דיון, יוסף בנטוביץ 1945

שנה טובה מנחם
שטיינהאוזר לבית
רחות השביט



בפואת הנדסה
745 (סולל בונה)
אדריה קולמינסקי,
אהרון ציק
רוננבלום, ואהרון
רפמן, מאכר
טוביה



כ-800 מהם לא
 שבו הביתה
 בשלום

מס' המגוייסים		החייל
5258	Bufs; Palestine regiment; Jewish infantry Brigade Grup	חיל הרגלים
4951	RASC – Royal Army Service Corps	חיל ההובלה
4651	RE – Royal Engineers	חיל ההנדסה
3222	AMPC – Auxiliary Military Pioneer Corps	חיל החפרים
3888	ATS – Auxiliary Territorial Service	חיל הנשים
831	WAAF/RAF – Women Auxiliary Air Force	חיל הנשים – בחיל האוויר
2652	RAF – Royal Air Force	חיל האוויר
1146	RN – Royal Navy	חיל הים
1043	RAOC – Royal Army Ordnance Corps	חיל הציוד
802	RA – Royal Artillery	חיל התותחנים
700	Egypt volunteers	גיוס מצרים (מתנדבים לחילות שונים ול- REMA)
400		מתנדבים יהודים בחו"ל
397	RAMC – Royal Army Medical Corps	חיל הרפואה
251	REME – Royal Electrical and Mechanical Engineers	חיל החרושת (ללא המתנדבים שעברו לחיל במצריים)
240	ME (Middle east) Commando 51	הקומנדו
192	Royal Corps of Signals	חיל הקשר
200	Old veterans	פלוגת הקשישים
לפחות כמה מאות	Intelligence Corps	חיל המודיעין
30824		סה"כ

מספר
 המגויסים
 ליחידות
 השונות של
 הצבא
 הבריטי

טבלת מספר המתגייסים לצבא הבריטי לקוחה ממצגת של אורי איתאל

על המגויסים לחיל החפרים שנפלו בשבי ביוון ועל מתנדבי חיל ההובלה ש - 140 מהם, חיילי פלוגה 462, טבעו באונייה "ארינפורה" שהופצה על ידי חיל האוויר הגרמני בים התיכון בדרכה לאיטליה ב 1 למאי 1943



אנדרטה לחילי האונייה "ארינפורה" בהר הרצל



אנדרטה לברוך אורביץ מאפיקיט שבאזור האונייה

תמונה כללית – של היחידות הגדולות, מעל 1500 מתנדבים

חיל הנשים (א.ט.ס.)

בשלב ראשון הכין הפיקוד הבריטי קבוצה של מפקדות ארצישראליות. בינואר 1942 נפתח קורס עם ששים מתנדבות, חלקן מפקדות בהגנה. הקורס הניב קצינות ומפקדות זוטרות יותר. לאחר מכן החל גיוס כללי. אחרי טירונות של חודש ימים, שרתו המגויסות בארץ, במצרים ובלבנון, לימים גם באיטליה ובאוסטריה. הסיוע של החיילות ששרתו באירופה לניצולי השואה היה משמעותי, בעיקר בטיפול בנשים ובילדים שביניהם. לימים, נהגו המתנדבות אמבולנסים, הובילו שיירות של משאיות כבדות, לעיתים תחת התקפות מן האוויר, מטירה בצפון דרך המדבר המערבי לטוברוק. מגויסות אחרות היו עוזרות לאחיות, פקידות, מרכזניות, ומתקנות נשק וציוד צבאי לסוגו. כרבע מהן שרתו בחיל האוויר.

החפרים

היחידה הראשונה שגויסה במלואה מיהודי ארץ ישראל הייתה של "חפרים עוזרים" (Auxiliary Military Pioneers Corps). היה זה כוח עזר לצבא הלוחם, בן 9 פלוגות (כ - 3200 איש), שעסק בחפירת עמדות וביצורים. היחידות שבהם היו חיילים יהודים השתתפו בלחימה בצרפת, ביון ובכרתים. בשנת 1941, כ - 1400 מהם שהיו ביוון ו- 170 בכרתים, נפלו בשבי ושהו בגרמניה עד תום המלחמה.

יחידות ההובלה

בתקופה הראשונה של המלחמה גויסו מתנדבים רבים מהישוב, בעיקר נהגים ומכונאים, לחיל ההובלה. בתחילה שרתו החיילים העברים ביחידות מעורבות עם בריטים. לימים הפכו ליחידות ארצישראליות על מפקדיהן. כ - 5,000 המתגייסים ששרתו בחיל ההובלה עסקו במגוון גדול של תפקידים בנוסף להובלת כוח אדם; הם הובילו נשק, תחמושת, דלק ומים לכוחות במזה"ת ובצפון אפריקה. "מובילי המים" זכו לתהילה בכל החזיתות. בקרבות אל - עלמיין נחשבה תרומתם משמעותית. אחרי שחרור לוב סייעו אנשי חיל ההובלה לשיקום הקהילה היהודית בטריפולי. 140 מהם, חיילי פלוגה 462, נספו בדרכם לאירופה, ליד מלטה, כאשר אונייתם "ארינפורה" הותקפה מן האוויר וטבעה. פלוגות חיל ההובלה הגיעו לאיטליה בראש השנה 1943 והיו החיילים הארצישראלים הראשונים שהגיעו לאירופה ונפגשו עם שארית הפליטה ועם יהודי איטליה. פלוגה 178 צורפה לבריגדה ויתר היחידות פוזרו ברחבי איטליה.

יחידות ההנדסה

קרוב ל – 4500 איש התנדבו לחיל ההנדסה מיוני 1940. רבים מהם גויסו מראשית המלחמה בשל הכשרתם המקצועית כבוגרי הטכניון ובתי ספר מקצועיים בארץ. תרומתם המיידית למאמץ המלחמתי הייתה חשובה ביותר. יותר מ 10 פלוגות הוקמו במשך המלחמה, והעובדה כי אנשי החיל הזה עסקו בתנועת הרכבות במזרח התיכון ולאחר מכן באירופה, אפשרה להם לעסוק בפעילות מחתרתית ענפה.

הבריגדה היהודית, החי"ל,

הייתה חטיבה בצבא הבריטי שהורכבה כולה מיהודים, בעיקר מקרב חיילי פלוגות הרגימנט הארצישראלי – הבאפס, שכבר גויסו לצבא הבריטי משנת 1941. בריטניה החליטה על הקמתה רק לקראת סוף מלחמת העולם השנייה - ביולי 1944. תאריך הקמתה הרשמי 20 לספטמבר 1944. אחד מיוזמי הקמתה היה משה שרת, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית – המוסד העליון של היישוב היהודי בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל. המוביל הראשי בשכנוע ממשלת אנגליה בראשות צ'רציל, היה חיים וויצמן שנהיה נשיא המדינה הראשון.

בשיאה מנתה הבריגדה כ- 5,250 חיילים. הבריגדה, על כל יחידותיה, שהתה בחזית מ- 3 במרץ 1945 עד 25 באפריל 1945, מהם שלושה שבועות בקרבות ממשיים בקו ההגנה האחרון של הנאצים בצפון איטליה. ביולי 1945 עברה החטיבה דרך גרמניה לבלגיה, ולאחר מכן להולנד.

הצנחנים

ביישוב היו ילידי ארצות מרכז אירופה, וטבעי היה שהצבא הבריטי ירצה להשתמש בהם למטרות חבלה ואיסוף מודיעין. המוסדות הלאומיים ראו במשלוחם לאירופה אפשרות ליצור מגע עם היהודים בארצות האלה, הן לשם סיוע – אם כי מצומצם – והן לשם ארגון התנועה הציונית. היתרון של הנבחרים לשליחות היה שהם הכירו את השפות, את קודי ההתנהגות וחלקם נראו כמו בני ארצות הכבושות. 32 ממתנדבי היישוב הוכשרו והוצנחו באירופה. חנה סנש ועוד שישה מחבריה הוצאו להורג על ידי הגרמנים.

כ- 800 מתנדבי היישוב לצבא הבריטי נפלו במלחמה.

ניסיון ראשון לזכור את התפללות ההתנדבות עד שנת 1944, מכ - 100 קיבוצים ו 50 מושבים

מספר המגויסים במושבים (בסוגרים מספר הנשים בתוכם)	
68 (5)	באר טוביה
24 (9)	בית חנן
24 (5)	בני דרוור
15 (1)	חרות
7 (1)	כפר בילו
8	כפר הס
6	כפר ורבורג
4	כפר חיים
38 (11)	כפר יחזקאל
70 (18)	נהלל
9 (3)	עין ורד
6	צופית
14 (2)	רמות השבים

סה"כ
13

מספר המגויסים בקיבוצים (בסוגרים מספר הנשים בתוכם)	
11	כפר עציון
13 (2)	מענית
13 (1)	מעברות
12 (3)	מרחביה
14 (3)	משמר העמק
16 (1)	משמר השרון
6 (1)	נאות מרדכי
10 (1)	ניר דוד
22 (1)	נען
14 (3)	עברון
20 (3)	עין גב
9	עין החורש
17 (5)	עין השופט
52 (6)	עין חרוד
10 (2)	קבוצת שילר
10 (1)	רוחמה
17 (2)	רמת יוחנן
3	שדה אליהו
4 (1)	שדות ים
12	שער הגולן
14	שריד
13 (1)	תל יוסף

סה"כ
44

מספר המגויסים בקיבוצים (בסוגרים מספר הנשים בתוכם)	
26 (4)	איילת השחר
12 (3)	אלונים
37 (7)	אפיקים
44 (7)	אשדות יעקב
7	בארות יצחק
14 (4)	גבע
35 (3)	גבעת ברנר
31 (2)	גבעת חיים
12 (1)	גבת
6 (1)	גן שמואל
24 (5)	דגניה ב'
14 (2)	דורות
25 (1)	העוגן
9 (1)	חולדה
29 (2)	חולתה
12 (3)	חניתה
7	חצור
8	טירת צבי
52 (7)	יגור
25 (4)	כפר גלעדי
24 (2)	כפר מנחם
6	כפר סאלד

גיוס חברי מושבים לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה
(מאתר תנועת הנוצות הארציית)

חברים מגויסים	אוכלוסייה כוללת	
1000 (12.5%)	45 מושבים, כ - 8000 נפש	תנועת המושבים
		מושבי העובד הציוני
		מושבי הפועל המזרחי
		מושבי פא"גי
		מושבים שיתופיים

גיוס חברי קיבוצים במלחמת העולם השנייה
(הנרי ניר - תולדות התנועה הקיבוצית)

חברים מגויסים מכלל האוכלוס	חברים מגויסים			אוכלוסייה כוללת	
	סה"כ	פלמ"ח	צבא		
13.0	1,933	377	1,616	14,850	הקיבוץ המאוחד
10.9	891	179	612	8,173	הקיבוץ הארצי
18.3	962	43	919	5,244	חבר הקבוצות
7.8	² 171	21	² 150	2,170	אחרים
13.0	3,956	620	3,297	30,437	כלל הקיבוצים
5.5	30,900	1,900	29,000	563,829	אוכלוסיית היישוב

- הערות:**
1. אוכלוסיית היישוב היהודי בארץ מנתה בשנת 1940 כ **430,000** נפש ובשנת 1946 הייתה **500,000** (לפי יואב גלבר)
 2. סה"כ מספר המתנדבים מכל היישוב היה גבוה יותר, כ - **31,000** אישה ואיש (לפי יואב גלבר)
 3. מכל מקום - תרומת ההתיישבות העובדת הייתה **לפחות כפולה** ביחס למתנדבי היישוב כולו.

התרומה האישית – אנשים מלהתיישבות הצוקדת

מסכרת איסוף החומר לבניית המצבת התברר כמו תמיד, כי מאחורי המספרים, התמונות, המכתבים והסיפורים צומדות הדמויות של מתנדבים ומתנדבות ובחתי לסקר על כמה מהם, שלפצמים עם קשורים אלי באופן אישי.

רבקה גובר, הידועה בכינויה 'אם הבנים'. אחת הדמויות המרכזיות בכפר ביל"ו ודמות נערצת בהתיישבות העובדת, התגיסה לצבא כשהיא אם לשלושה ילדים – שני בנים בתחילת שנות העשרה לחייהם ובת צעירה כבת שש. היא שירתה בצבא כמבשלת (לדבריה, החיילות הצעירות לא הסכימו לשרת במטבח, ולכן הנשים המבוגרות יותר לקחו עליהן את המשימה) במחנה בסרפנד (צריפין של היום). אף שהמחנה היה בארץ, היא הגיעה לביתה רק בסופי שבוע, ואחת לשלושה חודשים קיבלה חופשה של שבוע, כך שלא הייתה בקשר יום-יומי עם משפחתה.

וכך כתבה רבקה בספרה "רק שבי":

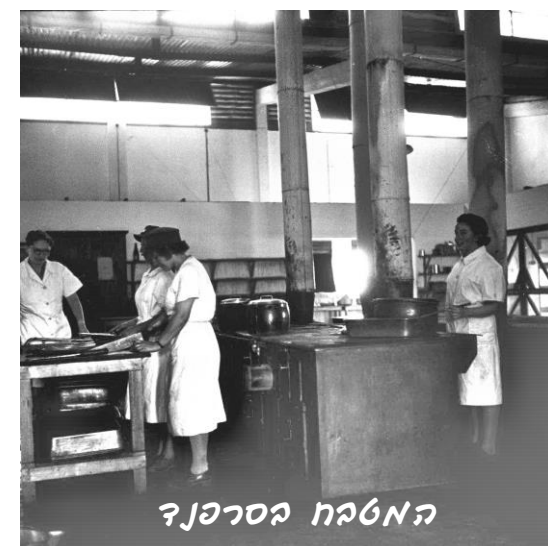
כאשר הייתי בצמ"ח כנדהמת מאתו הכוח, אשר דחף אותי לקראת
הבלתי-נודע, להלכותי לצבא; כאשר ההלם הכבד של סביבתי, שהייתה
תמיד ידידותית עד אז, היה לביטוי רב-הבעה של האיננו בו דני אותי
כאט; בימי הקשיט האלה, כאשר בתוך נפשי כבר הייתי קרובה
להתמוטטות – בא לביתנו בכפר ביל"ו שלמה לביא מצין חרוד. הייתה זו
לי הפעם הראשונה שראיתי מקרוב.

הוא אמר: "סיפרו לי, שיש לך שלוש ילדים ושהנכס בעלי מסק חקלאי.
ודאי שקשה עליך ההליכה. באתי להעיד לך, כי אין כיום בעולם אף
יהודי אחד, שמותר לו לחשוב על צמ"ח כי אינו חייב להשתתף במלחמה
זו. אבל לא לכואב ישנו הכוח לצאת. את מרכישה את שיש בק את הכוח
הזה – לכי ואל תביטי ימנה או שמאלה". ובכוח זה הלכתי.

הוא עצמו, בן-הששים, לא הצליח צדיין להידחק אל שורות הצבא,
למרות כל מאמציו. רק בשלהי 1942, כאשר למד נהגות תחילה (ואחרי
שנייה את שנת הלידה) נמסר לי פתק ממנו שהוצבר צ"י שוטרת צבאית
אנאליה. "הנני מאושר! היום קפצתי לתוך המדיה".

דמותו הטובה והצנומה, הדון קישוטית, יחד עם חברו, הדבוק בו, בן
ציון ישראלי מכנרת, שהיה אף הוא בן אילו של לביא – הפכו לנו
לסמל ההתנדבות במלחמת הוצואט השנייה.

בן ציון ישראלי ובנו המגויס אהרוניק ב 1941 בעת חופשת מולדת בכנרת עם האמא חיה



שלמה לביא (לבקוביץ) נולד בחנוכה תרמ"ג (1882) בפלונסק שבפולין. היה פעיל ב**תנועת הנוער הציונית "אגודת עזרא"** שהקימו בפלונסק בשנת 1900, בן-גוריון ושלמה צמח.

בארץ והיה מראשוני העלייה השנייה ומאנשי היסוד של תנועת הפועלים בארץ. עבד כפועל בפרדסים בפתח תקוה, בכפר-סבא, ברחובות, סג'רה, יבנאל, חדרה, ועוד. בשנת 1905 השתתף בכנס היסוד של "הפועל הצעיר". בשנת 1909 השתתף בהקמת ארגון "השומר".

במהלך מלחמת העולם הראשונה ב-1913, מגיעים מכפר אוריה 16 חלוצים לקבל בעבודה משותפת את חוות כנרת (13 בחורים ו-3 בחורות), ביניהם בנציון ישראלי, יצחק טבנקין, שלמה לביא, אהרון שידלובסקי, אווה טבנקין, חיה ישראלי ואחרים. התאריך 2.11.1913 נקבע כייסוד לקבוצת כנרת.

כחבר קבוצת כנרת העלה בשלהי מלחמת-העולם הראשונה את רעיון "הקבוצה הגדולה", שתקים גדוד עבודה לכיבוש עמק יזרעאל. וכך לביא, נמנה עם מקימי עין-חרוד ב-1921.

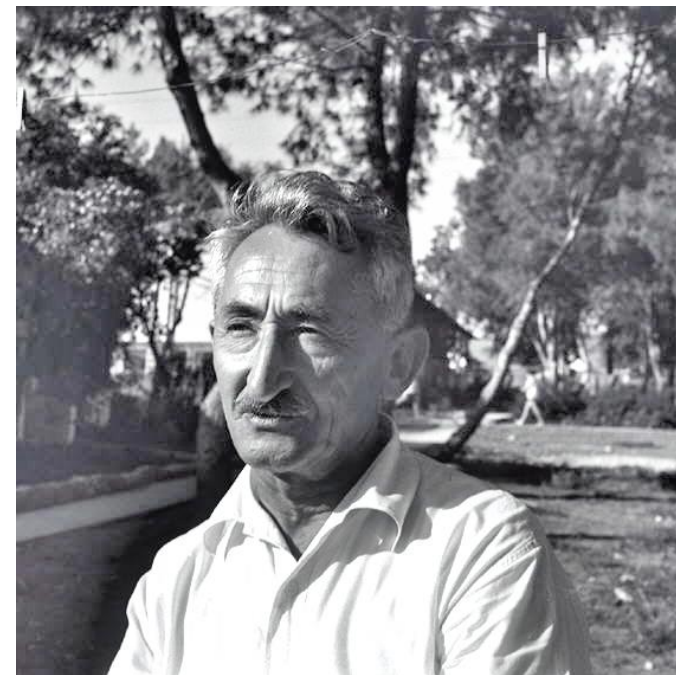
בימי מלחמת העולם השנייה ב-1942, בהיותו בן 60, התנדב שלמה לביא לצבא הבריטי ושירת כנהג ביחידת תובלה. אחד מתוך 52, חברות (6) וחברים (46) שיצאו מעין חרוד למלחמה.

בן ציון ישראלי נולד בשם בנציון צ'רנומורסקי ב-1880, בעיירה גלזוב שבאוקראינה למשפחה יהודית מסורתית. בשנת 1906, לאחר פרעות קישינב, עלה לארץ ושינה את שמו לישראלי.

ישראלי עבד בפתח תקוה עם א"ד גורדון, שם פגש בשני רעיו, נוח נפתולסקי ומאיר רוטברג. יחד עברו לרחובות, שם עברו בעבודות מזדמנות בפרדסים וסעדו ב"מטבח הפועלים" של פייגע זלצר. בן ציון נשא את חיה בתה של פייגע לאשה. בשנת 1909 הנהיג ישראלי קבוצה בת 13 פועלים ובראשה שני חבריו, נפתולסקי ורוטברג (יחדיו נקראו "חבורת יחד" או "שלישיית יחד"), את ההתיישבות בחוות כנרת. יחד עמם באו לקבוצה גם חיה, אשתו וגם המשוררת רחל.

בשנות ה-30 הנהיג ישראלי שיטות מודרניות של חקלאות אינטנסיבית ברפת ובמטעי בננות ותמרים. השתתף במשך שנים (1933-1953) במפעל הברחת חוטרי תמרים מעירק ופרס לגידול במשקי עמק הירדן והערבה. ערב מלחמת העולם השנייה, יזם הקמת פלוגת חי"ש בעמק הירדן ופיקד עליה. ב-1941 חש שאין די בכך והתנדב לצבא הבריטי והוא בן 59 שנים.

ישראלי נספה ב-1954, באסון מעגן, בעת טקס לגילוי אנדרטה שהוקמה לזכרו של פרץ גולדשטיין, מצנחני היישוב שצנחו מעבר לקווי האויב הנאצי במלחמת העולם השנייה.



מימין, ב"צ ישראלי, מוטקה חדש, מוליק שטראוס, מאיר תמרי ומוטקה שרון, מכנרת 1945



משה נגרי עבד מיכאלי איציק חרמוני יעקב דנציגר אהרונצ'יק בן עזרא צבי תמרי יחזקאל ויינרפ מישקה לוי גרשון אוסטרובסקי

שבתאי מירסקי

פינטל

חרמוני

בוכנר

חנה אגמון

חנה וורבר-ינאי

שלמה לביא

איצ'ה לסקי

הודה בן ישראל

ארצי



חברי עין חרוד מגויסים לצבא הבריטי

צבי קבצן נולד ב- 1902 למשפחה יהודית יחידה בכפר אוקראיני בשם סקרילוב שהיה ממוקם כ- 80 ק"מ צפונה מהעיר המפורסמת לבוב – בירת גליציה, אוקראינה. הוא היה הילד ה- 10 מתוך 11 הילדים שנולדו לרבקה-בריינדל ולבן-ציון קבצן. משפחת קבצן התיישבה בכפר בין 1850 ל - 1860 ועסקה בחקלאות, במלאכה, ובמסחר בתבואות ועצים בין רוסיה וממלכת אוסטרו-הונגריה, אשר קו הגבול המפריד ביניהם עבר קרוב לכפר.



המשפחה הייתה מבוססת היטב וההורים השקיעו מאמץ גדול בחינוך והשכלה לכל אחד-עשר הילדים. ההורים היו תלמידי תורה בעצמם ומתקדמים בדעותיהם והצליחו למזג בביתם שני עולמות: חינוך והשכלה מצד אחד ועולם של מסורת ומורשת יהודית מצד שני. המצב היה אידיאלי עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה ב - 1914 והמהפכה ברוסיה ב - 1917 שהרסו את המציאות, חשפו את היהודים לרדיפות והגבלות. האחוז החקלאית נהרסה, המשפחה ברובה נדדה לעיירה הקרובה דרושקופל וארבעה הילדים הצעירים מתוך האחד עשר, התחברו לתנועות הנוער החלוציות ועלו בסופו של דבר לארץ בשנים 1924-1925.



הוא התחבט בין הצטרפות לקיבוץ או למושב. חבריו ב"חבורת הדרום" ברחובות, הקימו את קבוצת גבע בעמק יזרעאל, אך הוא יחד עם בחירת-ליבו צפורה, לה נישא ב - 1930, הצטרפו לארגון חדש ברחובות שעלה להתיישבות בכפר ביל"ו ב - 1933. ב- 1941 כאשר מגיעות לארץ הידיעות על טבח היהודים בידי הנאצים מחליט צבי לצאת למלחמה, למרות היותו בן 39. כדי שלא יידחה זייף צבי את גילו והצהיר כי נולד ב-1907, כך "נהיה" צעיר, דיו כדי להתגייס. הוא מקווה לא רק להילחם בגרמנים אלא אולי להגיע גם לעיירה ולמצוא את אביו ואת שש המשפחות של אחיו ואחיותיו הבוגרים שלא זכו לעלות לארץ לפני פרוץ המלחמה. בסוף המלחמה היתברר כי כל בני המשפחה מלבד בן אחותו, הושמדו בשואה.

בכפר, הצטרפו אליו ארבעה מבני הנוער הצעירים: מוטי ברש, אבנר מילרוד, זאב סוכובולסקי ואפרים גובר בני ה- 17 עד 25 ומשה אונגר הבוגר יותר. רבקה, אמו של אפרים גובר, התגייסה לפני בנה, כבר ב 1940 ל- A.T.S וכאשר השתחררה ב-1943, התגייס בנה אפרים לבריגדה. אפרים גובר נפל במלחמת השחרור, ואחיו הצעיר צבי, נפל כ-4 חודשים אחריו וכך "זכתה" רבקה גובר להיקרא על ידי דוד בן גוריון "אם הבנים".

מוטי ברש ואיסו יצחק אלמודי



אבנר מילרוד



זאב סוכובולסקי



אפרים אבר



משה אונגר בחופשה עם בנו צמוס

מוטי, כורצ
משאף
עם צוות
התותח
הפריסה
האיטליה
הבריגדה



משאף, זאב וצבי, עם חבריהם באדוד
הראשון, באמנוני החורף בפיוא'י, מלרחת
לרומא, לקראת כניסה למלחמה, דצמבר
1944



בנוסף לכל משימות חייו בעבודת חוץ, במשק ובנוטרות, פעל צבי כמדריך הנוער הבוגר בכפר, ועם גיוסו בינואר 1942 הם באו להיפרד ממנו בביתו.



צבי, שוכב ראשון מימין, בחוצה טימוסנקו, בחזית נהר הסניו, באיטליה מרץ 1945

צבי עם אחיו שפרין 1945



תמונת פרידה לרצף הגיוס מהנוער הבוגר



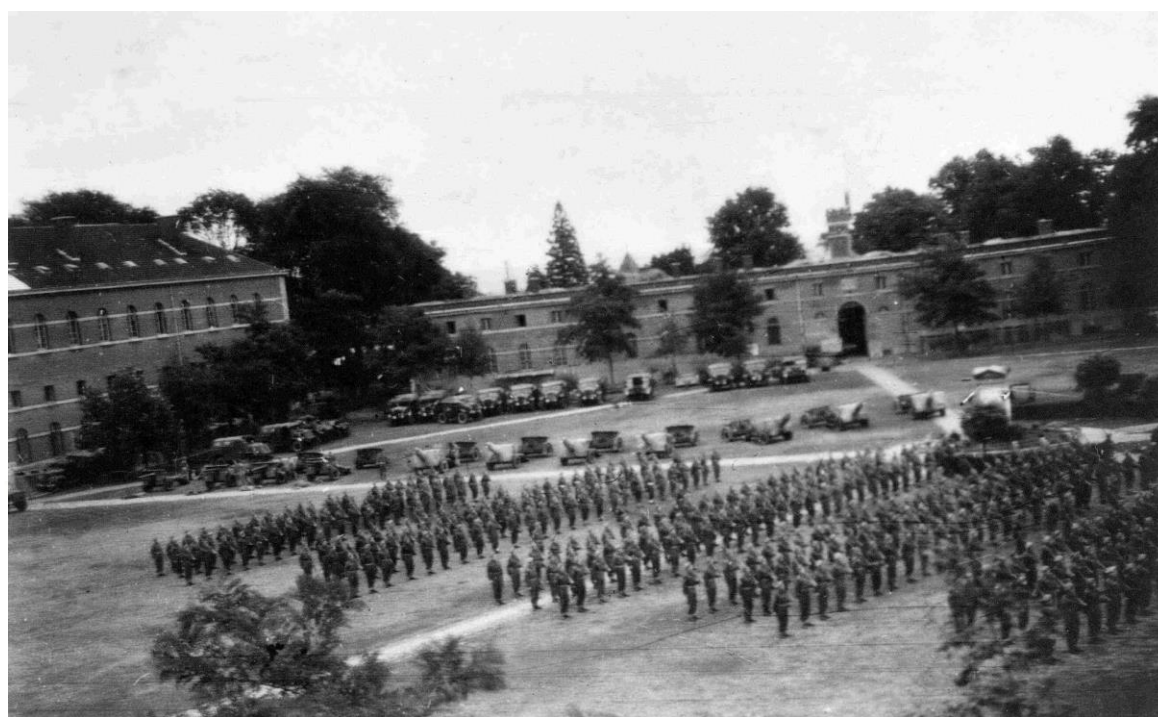
צבי וחבריו באימוני החורף באזור פיוטי ממלח לרומא, נובמבר 1944



תמונת פרידה מצ'פורה והילדים

"השבוע הנפנו את דגלנו. לו הפעם הראשונה מאל התאייסנו.
 וזא וראה מה חלק היה הרוסט, את כל הדודי אחד במרוכז
 והדממה הייתה כה צמוקה, שדבריו של הרב הראשי בקראו
 את פרקי התנ"ך, שהצליח להתאים ולשלב בתוך דבריו, נדמו
 לצלצול צתיק. וכשצמתי למספר שניות את עיני, נדמה היה
 לי כאילו נמצא אני במצמד הר סיני וקול נביא נישא כבימים
 קדמונים אל בני העם המתקדשים למלחמה"

ברכות שנה טובה שנתנו הביתה ב - תש"ו



דברי גאולה, פאזיזי, מיליטרי
 מספר 13 סגור מחומה (הואלס)
 (תש"ו) מאי 1945

17/30 esp. Kabeau
 7.3.45
 חילסי, בני עיני הסעל!
 הולג למען לגר חי. ילכוהא ין לך
 פרט אחי: ותגלר לך זמנה חגורה מופר
 מי זא, שארה ס כק סוגל קבול זה,
 בעיקר יוג הפול הנצרה זמנה כדמך וקולוה
 והמק נלמדיק בחוממה, שארה מסלל זה,
 ומלוד שמו יזמל למדיק נקבל ידולת סולג
 מדיק נעמד פה, המדיק. והפול.
 ינעול זפרט מלול יוני החממה מספר
 לך. המלע הונפני יוג פולני. זא המלע

המלע, מלע הונפני. יוג
 וכו' וכו', מה חזק למען הויה
 המלע, מלע ס המלע וכו' המלע
 והמלע הויה כה מלע, שצמתי
 ס הויה המלע, בקמול מוג פני
 המלע שפולית זמממק ומלע
 חלק צמתי, פול (צמתי) מלע
 ומלעממ מלעממ מלע יוג זיני.
 נממה הויה זי, במלע נמלע מלע
 מלעממ סוני, מלע זמני, כבימדי
 ומלעממ, מלע כני הוג
 פמלעממ למלעממ. מלעממ המלע
 המלע רב
 המלעממ FOT. BERRETTA S.A. - TERNI

האיש התגייס ...

כתבה צפורה קבצן ל"בית במושב" בסתיו 1943

זה כשנה וחצי שהוא מגויס — וכאילו שנים עברו...

בעצם, תקופה זו של שנה וחצי — היא המשך של הימים שקדמו להתגייסותו: התלבטות, מלחמה פנימית קשה, שנת הכרעה שקבעה את הליכתו לצבא. זכורתני: הקריאה לגיוס, והמלחמה בעצם תקפה, מי שכוחו במתניו, מי שיכול להחזיק נשק — יקום ויילך. אין לשבת בבית. הרגשתי שהקרע נשמט מתחת רגלי, ידעתי שמתקרב היום, שבו יתגייס גם אישי.

האמת ניתנה להיאמר, כי עיכבתי... בעל משפחה, ילדים, בית, משק, גיל קשיש, והעיקר שהפחידני — הברידות: להישאר יחידה במשק. רציתי לדחות, דיברתי על לבו: לא אליך מכוונים הדברים, יש צעירים יותר, שעדיין לא הקימו משפחות ושאין להם משקים, שאין מאחוריהם 15 שנות חקלאות וסבל כגון אלה שעברו עליך בארץ. אולם כשהסכנה התקרבה לגבולות הארץ והידיעות על הזוועות והרציחות בגולה הגיעו אלינו — גברה המתיחות גם בבית, הרגשתי שאין בכוחי להתנגד עוד. שוכנעתי, כי יש לתת לבחורינו לעמוד בכבוד מול האויב. ובו ברגע שאמרתי "לך" — כאילו הוקל המשא מעל שכמי. אך הוטל עלי משא ממשי יותר: הדאגה לבית ולמשק, לבדי.

היודעים אתם מה זה לאשה, שבביתה שתי נפשות הזקוקות לחיק אבא ואמא, ושמאחוריה 15 שנות עמל בחקלאות, לצאת ולחפש יום עבודה כדי לפרנס את משפחתה בכבוד? מאין לוקח העוז והכוח לעשות צעד זה — איני יודעת בעצמי. לא תיארתי לעצמי, שהיד הגסה מעמל תהיה מסוגלת למלא עוד איוו עבודה משרדית-מדעית.

נכנסתי לעבודה, עזבתי את ילדי בידיים זרות. את משקי הוספתי לעבד לפי יכלתי. שנה וחצי עברו. אני אשה שכוחותי מידלדלים. קשה מדי המאמץ לשמור על הקיים במשק ולקיים את סדרי הבית לאחר יום עבודה בחוץ. והלב דורש את שלו, לשפוך את מריו לפני מישוה. ארבעת קירות הבית מזדקרים דום...

החורף השני מתקרב. הימים קצרים והלילות ארוכים לאין סוף והברידות כל-כך רבה. החגים באים ועוברים, הילדים מרגישים בהעדרו של אבא. מכל פינות הכפר פורצת השמחה ומגיעה לאזניהם. בכל בית יושבים בני המשפחה בצוותא מסביב לשולחן ושרים. רק להם חסר משהו. וכאשר נשאלת השאלה מפי הקטן: "מדוע אבא שלי איננו?" חונקות הדמעות ואין תשובה בפי.

ממכתבו של צבי לרביקה גובר מיד אחרי כניעת גרמניה מ-22.5.1945

רביקה מאד יקרה

אודה ולא אבוש, שמכתבך מיום 9.5 הרעיד את נשמתו ברוח החמה הנושבת ממנו. מסירותך הנאמנה וכאבק, כאב עצמו, וידידותך המתמדת אלי ואף משפחתי הצילו דמעות בציוני!

את בציוני כסמל האט הצבריוה והרשיתי לצנמי להעיד לך שבחייך בפנייך. תתברכי על שלכותך, את ובנך להשתתף במלחמה זו....

מי רביקה, יכול לשמוח יותר מאיתנו לבוא הניצחון. אנו, שהשתדלנו לשפר את עצמנו בצער וביאון האדול שירד על ראשנו עם פרוץ המלחמה. הוא החל בישיבתנו היום-יומית ליד תיבת הרדיו בביתי ועד להתאייסותך, להתאייסותי ולאסוף להתאייסותו של הנק הכוכר אפרים. רבה שמחתי כי פדיתי את נשמתו מהתייסרות מתמדת, לו לא הלכתי לצבא. אני יודע כי לא התאייסתי רק למען אחרים אלא גם למען.

אבה, בדירתנו חיה אישה דרמטית. אינה רעד ופחד טיפלה אישה זו בהופיענו בביתה. והאמיני לי כי לולא לכרתי בכל רגע, מה עולל לנו העט הדרמטי, לולא צמדו לפני ציוני תמונות, הרודפות אותי יום וליילה, של נשים וילדיהם הטבוחים ומצונית, הייתי מתייסה ומרטיע אותה שלא תתהלך כצל וכעלה נידוי.

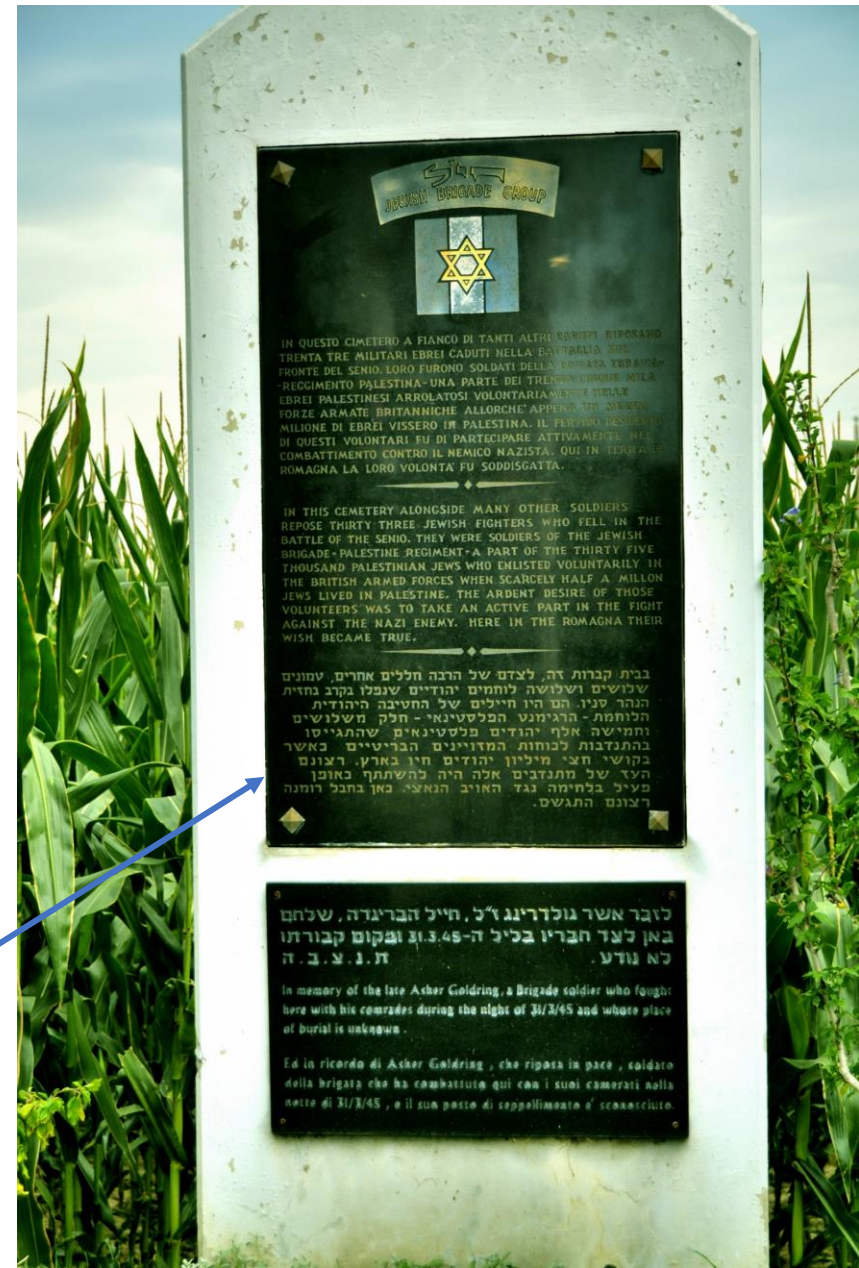
מה אעשה ואני רואה בכל אישה את אט-האדט ואינני משלים עם הדעה הרווחת בין בחורינו כי לא יחמלו ולא יישאו פנים לא לאישה ולא לילד דרמטי.

האט לקיים את הכתוב ציון תחת ציון או לנוצ בין השנאה והנקמה לבין המוסר הטבוע צמוק בלב היהודי, שצבורו הוא מוכה מלה אלפיים שנה...

בכניסה לבית הקברות הצבאי הבריטי
ברוונה, צפון איטליה



בבית הקברות זה, לצדם של הרבה חללים אחרים, עמונים
שלושים ושלושה לוחמים יהודיים שנפלו בקרב בחזית
הנהר סניו. הם היו חיילים של החטיבה היהודית
הלוחמת - הרגימנט הפלסטינאי - חלק משלושים
וחמישה אלף יהודים פלסטינאים שהתגייסו
בהתנדבות לכוחות המזוינים הבריטיים כאשר
בקושי חצי מיליון יהודים חיו בארץ. רצונם
העז של מתנדבים אלה היה להשתתף כאופן
פעיל בלחימה נגד האויב הנאצי. כאן בחבל רומנה
רצונם התגשם.




 IN QUESTO CIMITERO A FIANCO DI TANTI ALTRI SARRATI RIPOSANO
 TRENTA TRE MILITARI EBREI CADUTI NELLA BATTAGLIA SUL
 FRONTE DEL SENIO. LORO FURONO SOLDATI DELLA COMPAGNIA EBRAICA
 REGIMENTO PALESTINA - UNA PARTE DEI TRENTA CINQUE MILA
 EBREI PALESTINESI ARROLATOSI VOLONTARIAMENTE NELLE
 FORZE ARMATE BRITANNICHE ALLORCHE' APPENNA UN MILIONE
 MILIONE DI EBREI VISSERO IN PALESTINA. IL FERROCO DESIDERIO
 DI QUESTI VOLONTARI FU DI PARTECIPARE ATTIVAMENTE NEL
 COMBATTIMENTO CONTRO IL NEMICO NAZISTA. QUI IN TERRA DI
 ROMAGNA LA LORO VOLONTA' FU SODDISGATA.

IN THIS CEMETERY ALONGSIDE MANY OTHER SOLDIERS
 REPOSE THIRTY THREE JEWISH FIGHTERS WHO FELL IN THE
 BATTLE OF THE SENIO. THEY WERE SOLDIERS OF THE JEWISH
 BRIGADE - PALESTINE REGIMENT - A PART OF THE THIRTY FIVE
 THOUSAND PALESTINIAN JEWS WHO ENLISTED VOLUNTARILY IN
 THE BRITISH ARMED FORCES WHEN SCARCELY HALF A MILLION
 JEWS LIVED IN PALESTINE. THE ARDENT DESIRE OF THOSE
 VOLUNTEERS WAS TO TAKE AN ACTIVE PART IN THE FIGHT
 AGAINST THE NAZI ENEMY. HERE IN THE ROMAGNA THEIR
 WISH BECAME TRUE.

בבית הקברות זה, לצדם של הרבה חללים אחרים, עמונים
 שלושים ושלושה לוחמים יהודיים שנפלו בקרב בחזית
 הנהר סניו. הם היו חיילים של החטיבה היהודית
 הלוחמת - הרגימנט הפלסטינאי - חלק משלושים
 וחמישה אלף יהודים פלסטינאים שהתגייסו
 בהתנדבות לכוחות המזוינים הבריטיים כאשר
 בקושי חצי מיליון יהודים חיו בארץ. רצונם
 העז של מתנדבים אלה היה להשתתף כאופן
 פעיל בלחימה נגד האויב הנאצי. כאן בחבל רומנה
 רצונם התגשם.

לזכר אשר גולדרין ז"ל, חייל הבריגדה, שלחם
 באן לצד חבריו בליל ה-31.3.45 ובקום קבורתו
 לא נודע. ת.נ.צ.ב.ה

In memory of the late Asher Goldring, a Brigader soldier who fought
 here with his comrades during the night of 31/3/45 and whose place
 of burial is unknown.

Ed in ricordo di Asher Goldring, che riposa in pace, soldato
 nella brigata che ha combattuto qui con i suoi camerati nella
 notte di 31/3/45, e il suo posto di seppellimento e' sconosciuto.

עם שארית הפליטה

במסגרת הכוחות של בעלות הברית שפלשו לאיטליה בשנת 1943, הגיעו מצפון אפריקה גם יחידות תובלה ושירותים ממגויסי היישוב היהודי בא"י לצבא הבריטי. בשלהי שנת 1944 הגיעה לאיטליה גם הבריגאדה היהודית (החי"ל). אנשי יחידות אלה יצרו את הקשר הראשון עם הפליטים היהודים ניצולי השואה באיטליה והקימו עבורם מחנות, מטבחים ומחסני הלבשה.

הבריגדה, על כל יחידותיה, שהתה בחזית, בקרבות ממשיים לאורך נהר הסניו, קו הביצורים האחרון של גרמניה הנאצית בצפון איטליה, מתחילת מרץ ועד אמצע אפריל 1945. לאחר הבקעת הקו, מנוחה והתארגנות, ולאחר כניעת הגרמנים ב 9 במאי 1945, הועברו גדודי הבריגדה לאזור העיר האיטלקית טרוויזו, במשולש הגבולות בין איטליה, יוגוסלביה ואוסטריה.

עיר זאת נהפכה עד מהרה לתחנת מעבר בלתי חוקית של יהודים עקורים, ממזרח וממרכז אירופה שנעו לכיוון הנמלים באגן הים התיכון. מנמלים אלה עלו לאחר מכן הפליטים לארץ ישראל.

חיילי הבריגדה היהודית שפגשו את הניצולים, ניצלו את מעמדם ואת האמצעים שעמדו לרשותם לטובת הניצולים, תוך יצירת בסיס ארגוני, לוגיסטי לטובת ארגון ה"בריוחה", והעלייה הבלתי לגלית לארץ ישראל. חלקם אף נשארו באירופה לאחר שחרורם מ"הבריגדה" כדי להמשיך בפעילות. בהמשך נטל על עצמו המוסד לעלייה ב' של ההגנה, שהוקם כדי לסייע ליהודים לעלות לארץ ישראל למרות האיסור שהטילו שלטונות המנדט הבריטי, את ניהול הבריוחה.

בין כל העוסקים במלאכה התבלטה במיוחד קבוצה של אנשי ה'הגנה' ששרתו ביחידת ההובלה 462 של הצבא הבריטי שהתמקמה לאחר כיבוש איטליה במילאנו. בהנהגתו של רס"פ היחידה אליהו כהן (לימים האלוף בן חור) הם גיבשו במהלך שנת 1944 ותחילת 1945 את 'החבורה' – קבוצה שנטלה על עצמה לעסוק בהובלת הפליטים ובאיסוף הובלה ואחסון ציוד עבורם. לפעילות 'החבורה' צורפו גם אנשים מיחידות הובלה אחרות, ובשיא פעילותה היא הפעילה כ-50 משאיות. עם הגעתו לאיטליה של יהודה ארזי לרכז את נושא ההעפלה, הוא מצא בקבוצת 'החבורה' מסגרת אידיאלית לתמיכה בפעילותו. בראש 'החבורה' עמדו ישראל ליברטובסקי (לימים מנכ"ל מספנות ישראל), שלהבת פראייר (לימים מנכ"ל הועדה לאנרגיה אטומית) ומאיר דוידזון (לימים מג"ד גדוד 51 בגבעתי במלחמת השחרור (מתוך אתר 'החבורה').

החבורה נקראה גם יחידת T.T.G. (ר"ת של "טלחאס טיזי גשפטן" – "עסקי שק בתחת" בתרגום לעברית), שם ששיקף את המודוס אופרנדי שלה: זיוף מסמכים והשגת מזון, דלק וציוד בדרכים לא חוקיות. הם השתמשו במשאיות של הצבא הבריטי על מנת להוביל פליטים וציוד, לעיתים תוך שימוש במסמכים מזויפים של יחידות פיקטיביות.

שלושה ספורים קצרים לסיום של הסאגה הבלתי נגמרת של הפגישה עם רבבות ניצולי השואה, שהתחלתי בה: מכתבו של יצחק ליבנה מעין החורש, סיפורו של עמוס אלחנן מהגדוד השלישי, ושל מיודענו צבי קבצן מהגדוד הראשון.



החבורה – באחנות הפליטים בחוות ההכשרה בפירנסולפה, צפון איטליה

25 במאי 1945 | מיצחק ליבנה מקיבוץ עין החורש

אחרי הכללים שהלכנו בהתאמה לסדר
יחידות הצבא איטליה עם אבולג'ה
של שילוש אנצ'ה, הובק למקום
מקום המלך האלכו הניצולות!
מצי"ו יום וקטל מכוונת - מאט זאלטניה
לכמה יומי ימים קן אולנה זמאלה
הצופה
איצ' המכוונת המיומל באיסוף ימים
מחנה להבי עטל מיומל המקלילים את
ב'יהם - למעשה זו המכוונת ב'יהם ו'אזרפון'
צ'ה'ר גבכמה הסמלכה אויבכני אלמ
הקולום נ'חום וחסי -
אשרל מפכטי מכטימ
אמט - הטכני' הכיטום המיומל, אמ'ר
מטכחה (אבי, אושה ז'ר 2 י'צנים), טאח'ל
מטכח - וח'ר אמ'ר בימי צ'ה וכ'זיה ש'ר
מכילה הפכטי אלמ ל'ני ז'מרג'
בכילה ח'לק פ'מז'ר.
יצחק ליבנה



שמואל, יצחק, עמוס ובנימין 1946

סיפור משפחת אלחנן - "מקובנה לרחובות" כתב שמואל אלחנן, ו- "מחוץ לאופק, מעבר לרחוב" כתב חנוך ברטוב

האב, יצחק אלחנן, מצאצאי הרב יצחק אלחנן ספקטור, מגדולי ישראל של המאה ה-19, ורב בקובנה שתחת שלטון הצאר הרוסי. ב-1924, בברלין, נשא יצחק לאשה את שולמית רוזנבלום, בתו של ציוני שהיה גאה על ייחוסו המגיע עד רש"י. ב-1933 עלו הוריה המבוגרים של שולמית ארצה, בעוד שיצחק אלחנן ורעייתו שולמית נשארו בקובנה כדי לנהל עסק משפחתי גדול.

בקובנה נולדו ליצחק ולשולמית שלושה בנים - עמוס (1925), בנימין, רבי, (1926) וצעיר הבנים, שמואל (1930). עם פרוץ מלחמת העולם הצליחו ההורים לשלוח ארצה את שני הבנים הבוגרים, עמוס ובנימין, שגדלו אצל הסב והסבה, הורי שולמית, למדו בגימנסיה ("בלפור") בת"א, השתלבו בגדנ"ע ובהגנה.

ב-1942, התגייס עמוס הבכור בן ה-17 לגדוד השלישי של הבריגדה. וכך כתב לאחיו בנימין בארץ:

לא ידעו אבא ואמא כי אמרנו אימדינו, כי הלכתי לצבא. הצבאית הלכתי, על פאולותיהם, על כפי שואל ואצאציו רציתי לשלם לאויה. לנקוט בנאצי, על הכל, על האלכה בכך?

עמוס, השתתף בלחימה בצפון איטליה ובמעבר לטרוויזיו עם סיומה. הוא החל לחפש את הוריו (שהופרדו בזמן חיסול הגטו, ולא ידעו איש על רעהו). ויום אחד הגיע לעיירה פונטבה בצפון איטליה בה נבנה מחנה מעבר לעולים כדי לפגוש חבר.

בערב אמר לו מישהו, שזה עתה הגיעה למחנה משאית ממינכן "ובה אולי יש מישהו ששמע על אבא שלך". עמוס ניגש למשאית ובאותו רגע קפץ ממנה שמואל, אחיו הצעיר. וכך כתב לאחיו בנימין בארץ:

הצבא נסעתי לבית הפאליטי, והתברר לי כי מי שחיפשו איננו... ואני התכוננתי לחזור לפסיס. וכשני צומד כק, הציצה מכונת, וכשני מסתכל אליה - הכרתי את שואל יורד ממנה. רצתי למכונת והנה אבא! ופינתתי ני"ע אלינו אבא אדמ, מכר של אבא מתקופת הטו, ומסר לי ד"ע אמא ואל מקוט הימאא.

ואיך נסגר מעגל:

שמואל אלחנן האב של עמוס, ויוסי, בנו של צבי קבצן, מתקבלים ל"כדורי" בשנת 1946. כל הכתה מתגייסת בדצמבר 1947 לגדוד הראשון של הפלמ"ח, ומשתתפת יחד בכל קרבות הגדוד: משמר העמק, צפת, מלכיה, רמלה - לוד, ושחרור הנגב. הם חברים עד עצם היום הזה (עברו בלי עין הרע 90).

הסיפור של צבי קבצן

הגענו לטרוויזיו ובמסגרת תפקידנו התחלנו לקלוט את הניצולים שהגיעו מכל רחבי אירופה.

החיילים עזרו לניצולים לרדת והם זרמו אל המגורים .

כל הזמן סקרתי את הפנים, אולי אזהה את בני משפחתי, אולי ניצל מי שהוא מעיירתנו שהייתה בחבל וולין?

פתאום הבחנתי בשני גברים שצעדו יחד. עצרתי אותם, הסתכלתי בפניהם ושאלתי באידיש, האם אתם ממשפחת ישכיל? האם יש לכם אח בשם

אריה ישכיל?

נראה היה כי הם הולכים להתעלף. ואז הם השיבו, כן, אריה זה אחינו הגדול, איך הכרת אותנו? האם אתה מהמשפחה שלנו?

לא, אמרתי להם, אבל האח שלכם אריה, הוא שכן שלי, שגר על ידי בכפר ביל"ו.

ועוד באותו יום שלחתי לו את תמונת שני אחיו שנצלו מהשואה.

לתוספת, סיפורים של חיילי הבריגדה

על פסח בחזית הסניו כתב יצחק (אופנהיימר) אריאל מטירת צבי:

פסח 1945 – אנחנו בחזית בצפון איטליה מול צנחנים גרמנים, והגיע ערב פסח. ירד גשם זלעפות, האספקה ואיתה המזון לא הגיעה לעמדותינו, רכב לא יכול היה לעבור בדרכים המבוצבצות. אני זוכר שישנתי בתוך אבוס של אורוות סוסים, ובאמצע הלילה נכנס רב צבאי ונקול רועם שאג "תג שמח בחורים, הבאתי יין ומצות". החיילים שחזרו מסיור מתיש וסוף סוף קצת נחו התעוררו וקיללו את הרב השואג. אני קמתי וקידשתי על היין, ברכתי על המצות ואמרת את ההגדה. למחרת בשעה שתיים בצהריים ניתנה פקודה לכוון את כל מכשירי הקשר למטה הגדוד, ושמענו את מפקד הגדוד (הגוי) אומר בעברית "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".

*אנחנו יצחק אריאל איזי לוין
וחבריהם מהגדוד הראשון
הבריטי*



על חנוכה אחרי החזית, כשהבריגדה הגיעה להולנד, כתב לילדים סבא יצחק איזי לוין מטירת צבי:

פעם הייתי בחוץ לארץ כחייל. היה חורף. שלג לבן עטף את העצים, את האדמה ואת הבתים. והנה: חנוכה! ולי, אין חנוכייה ואין שמן ואין נרות. שאלתי את החיילים החברים בצבא: הם אפילו לא זכרו שחנוכה הגיע. הלכתי לחנות בכפר ההולנדי הקטן ורציתי לקנות נרות או שמן. הם הסתכלו עלי בתימהון: אתה לא יודע שאין שמן ואין נרות בכל הסביבה כי הייתה מלחמה קשה ולא נשאר כלום.

אז יעץ אחר: אולי תשאל במנזר של הנוצרים, הם שמרו אולי על נרות בשביל הכנסייה שלהם.

הלכתי בשלג עד הכנסייה הרחוקה, צלצלתי בשער ופתחה לי נזירה. בקשתי ממנה נרות, כי אני יהודי ורוצה להדליק נרות חנוכה.

אתה יהודי? יש לנו כאן ילדה קטנה יהודייה שהצלנו מן האויב. קראו לילדה והיא מסרה לי דרישת שלום בשביל הדוד בארץ ישראל. ואז נתנו גם נרות. רצתי למחנה הצבאי, לקחתי 9 כובעי פלדה מן החיילים וככה הייתה לי חנוכייה להדליק נרות. וכל החיילים רקדו מסביב ושרו "מעוז צור" וליהודים הייתה אורה ושמחה. שלכם סבא.

ואז סיפור

מתוך ספרו *fe*
אנר כל מצא
"בחלרה מה'רח"

"הגיעה השעה" – פותח ואומר 'ספר הפלמ"ח' – "לספר על פגישתו של יוסיק רז, איש קבוצת גבע, עם האפיפיור".
שנים רבות הילכה בעמק חרוד אגדה עקשנית על פגישה מופלאה זאת של האיש הצעיר, שעתידי היה לעזוב את המוסך בסוף שנות החמישים ולבנות את מרבית בתיה של קבוצת גבע, עם האפיפיור פיוס השנים-עשר – האפיפיור שהשכיל לשמור על יחסים קורקטיים עם גרמניה של היטלר במרוצת מלחמת העולם השנייה. כדרכם של סיפורים כפריים, הפליגה האגדה וכינסה בוותיקן קבוצה של חיילים יהודים ששירתו בצבא הבריטי במלחמה נוראה זאת מסביב למיטתו של האפיפיור שכיב המרע.
שיאה של האגדה הוא הרגע בו טופח אבינו החסון על שכמו של האפיפיור המשתעל ואומר לו בחיבה: "גוססים, הא?!"
כששאלנו את אבא במרוצת השנים על היסוד לסיפור הזה, היה צוחק כדרכו ומבטל בתנועת ידו את כל העניין: "מאיסעס".

ואז הגיעה המאה העשרים ואחת, והביאה בכנפיה, ימים ספורים לפני פיגועי ה-11 בספטמבר, את יום הולדתו השמונים של אבא, שכבר לקה במחלה שפגעה קשות בזיכרונו.
חגגנו לו ב"מועדון לחבר" של גבע.
כצפוי, נזכר מישהו מאתנו בסיפור העתיק והנחמד הזה.
לתדהמתנו, קם ממקומו אריה בן-דוד מהמושב השכן כפר יחזקאל, ואמר בשקט:
"תקשיבו טוב, ריז'יקים; לי אין עדיין אלצהיימר ואני זוכר בדיוק מה היה שם.
הרי הזמנתם אותי הנה, בין השאר, כי הייתי יחד עם יוסיק כל המלחמה ההיא.



אחרי שהגענו לרומא, הודיעו לנו לתדהמתנו שהאפיפיור מבקש להיפגש עם החיילים היהודים שמשרתים בצבא הבריטי שכבש את איטליה.
כבר אז התחיל הבחור כנראה בניסיונות לכפר על חטאיו, ובעיקר על מה שיכול היה לעשות וכידוע לא עשה.
אחרי שהבנו שזאת לא מתיחה, גיהצנו את המדים וצחצחנו נעליים, התלבשנו כמו שצריך עם הכומתות והחגורות והכול, והתכנסנו במקום המיועד.
האפיפיור הגיע – לא פחות ולא יותר – על אפיריון. הוא היה חולה וקבוצת כמרים נשאה אותו על כתפיהם.
הושלך הס. האפיפיור התיישב על האפיריון, סקר אותנו בעיניו מימין לשמאל ובחזרה.
ואז פתח את פיו ובירך אותנו – מילה במילה – בברכת כוהנים! בעברית!
יוסיק ואני לא הכרנו את הברכה הזאת, אבל היו בינינו כמה חבר'ה שהכירו אותה היטב.
אתם בטח מתארים לעצמכם את התדהמה שהייתה שם.
האפיפיור נשכב בחזרה על האפיריון והתרחק כלעומת שבא".
אריה בן-דוד סיים את דבריו והתיישב במקומו. הריז'יקים הביטו זה בעיניו של זה, המומים.
אבא שתק וחיך, חיוך תם מעולם אחר.
"יוסיק איחל לאפיפיור רפואה שלמה" – ממשיך ואומר 'ספר הפלמ"ח' – "ולא נתקיימה ברכתו".

דוגמא למחקר מגמתי – מענף הקונספירציה

"מאמר זה התחקה אחר האופן שבו מדיניות המוסדות הלאומיים בעניין הגיוס לצבא הבריטי נבנתה והופעלה בשטח, והמקרה שנבחן הוא שדה הכדורגל". המחברים (*).

הפתיח – הודעה רשמית של הסוכנות היהודית על גיוס לפלוגות חיל הרגלים מה 16 לספטמבר 1940 בתאום עם הצבא הבריטי "ההחלטות המעשיות של הסוכנות כללו הקמת ועדות גיוס, ניהול רישומים, ניסיון לגיוס על פי מכסות, שימוש בכוח הכפייה של ההסתדרות כדי לגייס חברי קואופרטיבים ועובדים במקומות עבודה מאורגנים וניסיון להטיל קנסות על "משתמטים". כבר בשלב זה היו חברי אגודות ספורט יעד פוטנציאלי לגיוס. הסוכנות פרסמה הודעה לארגונים שונים, ובהם אגודות הספורט, שלפיה " אין להשתחרר ממילוי החובה לעם לפי שיקול אישי בלבד, אלא לפי הכרעתן של ועדות הגיוס המוסמכות. ועדות הגיוס תמסורנה תעודות לאלו ששחררו על ידן מחובת הגיוס". ציטוט מיואב גלבר – תולדות ההתנדבות: ההתנדבות ומקומה במדיניות הציונית והיישובית, 1939 – 1942, כפרסום בעיתונות. (*אף הצחתי אהאיץ אלקוה, חובה*).

"ממצאי המאמר הנוכחי תורמים להשקפה שלפיה מידת ההיענות המצפונית-אידיאולוגית או רוח ההתנדבות היישובית אינן יכולות להסביר היטב את רמת הציות לציפיות המוסדיות של ההנהלה הציונית או אפילו של הסתדרות העובדים הכללית. תגובת מועדוני הכדורגל והכדורגלנים באגודות השונות להתנדבות הכפויה אינה מעידה כי המחויבות הלאומית גברה על המחויבות הספורטיבית בעת המפגש בין ספורט ללאומיות". המחברים (*)

"ניכר כי לבם של כדורגלנים רבים היה מסור למשחק ולא לשירות בצבא הבריטי בפקודת המוסדות הציוניים. גם מועדוני הכדורגל היו מחויבים לניצחונות על כר הדשא ולא בשדה הקרב". המחברים (*)

מסקנה: "מבחינות רבות, ולא רק בתנאים של העדר ריבונות מדינית פורמלית, סדקים וחרכים הם חלק מכל מערך ריבוני. למעשה, ההתמודדות המוסדית המתמדת עם גילויים של התנגדות ושל התחמקות, ממלאת תפקיד פעיל בהקמה, בתיחזוק ובשכלול של המערך הריבוני באשר הוא". המחברים (*)

(*) רתם כסלו ורון שמיר, 2016. אנגלים, ציונים וכדורגל, על התנדבות כפויה ובניית ריבונות. בעיתון JSTOR, עיתון של החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב, כרך 17, חוברת 2, תשע"ו.